

УДК 378.091(477)"364"(045)

**ВПЛИВ ВІЙНИ НА СФЕРУ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СТУДЕНТІВ**

Тілікіна Наталія, кандидатка економічних наук, доцентка кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: 0000-0002-5755-5301

E-mail: tilikina_natalia@nubip.edu.ua

У статті проаналізовано вплив війни на систему освіти України та зміни у структурі студентства. Зазначено, що війна спричинила не лише руйнування закладів освіти, але й змусила значну кількість населення переселитися в інші регіони або за кордон. Аналіз демонструє зменшення кількості студентів у закладах професійно-технічної освіти та зростання у закладах вищої освіти, особливо за контрактною формою. Виявлено гендерні зміни у структурі студентства, зменшення частки жінок та збільшення чоловіків. Виявлено вплив війни на психологічний стан студентів, зростання негативних емоцій (агресія, ненависть тощо).

Ключові слова: повномасштабне російське вторгнення на територію України, студентська молодь, заклади освіти в Україні, міграція, гендерний дисбаланс, соціально-економічний вплив, емоційний стан студентів, особисті проблеми.

**IMPACT OF THE WAR ON THE SPHERE OF EDUCATION IN UKRAINE
AND THE SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SITUATION OF STUDENTS**

Tilikina Nataliia, candidate economy of Sciences, associate professor of the department of social work and rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-5755-5301

E-mail: tilikina_natalia@nubip.edu.ua

In the article there has been studied the impact of the full-scale Russian invasion on February 22, 2022 on the Ukrainian system of education and the structural changes in the student youth population. The war has caused not only physical destruction and damage of a significant quantity of educational institutions, but has also forced a significant part of population, the youth in particular, to move to safer regions or abroad. According to the data from the International Organization for Migration, the number of refugees from Ukraine has reached almost 6 million people, more than 2 million from which are children. The issue of the gender imbalance has also become specifically topical since the majority of people, who left, are women.

Furthermore, students' flows have also been affected by these changes. Adoption of new rules for going out abroad of male students has caused the decrease of a number of people, who could go abroad for studying, and that, in its turn, has also been reflected in the general structure of students. The number of Ukrainian students, who were studying abroad, continued to increase. At the same time the trend in Ukraine has been stable, although the number of students continued to decrease in the institutions of vocational and higher education due to demographic and migration processes.

A significant factor influencing educational processes has also been socio-economic and psychological challenges, which students have faced during the war. Loss of the opportunity to study due to financial difficulties, migration or danger has become a widespread issue among the youth. Moreover, military actions have negatively impacted emotional state of students. The studies

indicate that a large number of youth felt fear, anxiety and other negative emotions at the beginning of the war, and 1 year after the invasion these emotions underwent changes – the fear and anxiety reduced, but hatred, aggression and other negative feelings boosted.

In general, the situation with the educational process in the war context in Ukraine is difficult, and includes demographic, social and psychological aspects. The student youth, as one of the most vulnerable population categories, keeps adapting to new circumstances, facing numerous challenges, the most important of which are safety, stability and access to quality education.

Keywords: *full-scale Russian invasion into the territory of Ukraine, student youth, educational institutions in Ukraine, migration, gender imbalance, socio-economic impact, emotional state of students, personal problems.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність дослідження впливу війни на студентську молодь зумовлена численними соціальними, психологічними та освітніми викликами, з якими стикаються молоді люди в умовах воєнного стану. Війна може мати руйнівні наслідки для психічного здоров'я студентів, впливаючи на їхню здатність до навчання та соціалізації. Багато студентів змушені покинути свої домівки, що призводить до стресу, втрати підтримки та необхідності адаптуватися до нових умов. Освітні заклади в умовах війни часто стикаються з проблемами забезпечення навчального процесу, що може негативно позначитися на якості освіти. Психологічні травми, пов'язані з війною, можуть впливати на загальний рівень навчальної мотивації та успішності студентів. Аналіз цих впливів є важливим для розробки ефективних стратегій підтримки та допомоги студентам і викладачам. Важливо також враховувати, що психологічна підтримка та соціальна адаптація студентів мають бути інтегровані в загальний підхід до відновлення освітнього середовища. Тому вивчення впливу війни на студентську молодь є надзвичайно актуальним для забезпечення стійкості та адаптації освіти до кризових умов, що дасть змогу розвивати нові методики і підходи у сфері соціальної роботи та психологічної підтримки в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам доступу сфери освіти, її регіональні особливості, взаємозв'язки розвитку вищої освіти та побудови інформаційного суспільства присвячені наукові праці І. Гнибіденка, О. Прибиткової, О. Власюка, Е. Лібанової, О. Хомри, С. Ніколаєнка та ін [4, 7]. Проблеми вищої освіти в умовах війни в Україні стали предметом досліджень багатьох науковців останнім часом: І. Прудченко, О. Шкатула, Ю. Базелюк, О. Бородієнко, Я. Протопопова, К. Кім, В. Малихіна та ін [3, 9]. Вчені висвітлюють проблеми, пов'язані з навчанням та викладанням в умовах війни, аналізують певні проблеми освітнього процесу в умовах воєнного стану. Проте, незважаючи на вагомий напруження, не вивченим залишається аналіз ситуації з точки зору самої студентської молоді, що є дуже важливим для системи вищої освіти України в умовах воєнного стану та після воєнного відновлення.

Мета дослідження: аналіз впливу війни в Україні на студентську молодь, дослідження основних викликів, з якими стикаються студенти в освітній сфері в умовах воєнного стану, та виявлення наслідків міграції, гендерного дисбалансу й психологічних труднощів, які впливають на їх емоційний та соціальний стан.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Повномасштабне російське вторгнення на територію України (22.02.2022 р.) має значний і многогранний вплив на сферу освіти країни. Крім того, що війна призвела до знищення та / або пошкодження певної частини закладів освіти, також змінилася кількість і структура студентської молоді. Внаслідок війни значна частина населення була вимушена переселятися до безпечних районів або навіть за

кордон.

За оцінками Міжнародної організації з міграції, станом на 13.06.2024 року кількість біженців з України сягнула 5 997 млн в Європі та близько 558 тис. в інших країнах світу, з них дітей – понад 2 млн (це майже 12 % від загальної чисельності дитячого населення). Найбільше українців прийняла Польща (2,7 млн осіб), Румунія (250,2 осіб), Словаччина (268,6 тис. осіб), Болгарія (252 тис. осіб) та Чехія (956 тис. осіб). До Російської Федерації виїхало 484 725 осіб (ця цифра може стосуватись мешканців самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», евакуація який почалась ще до війни і була одним з приводів вторгнення Росії), деяких з них вивезені примусово [2].

Результати багатьох соціологічних досліджень свідчать, що майже половина тих, хто виїхав за кордон, це особи віком 18-34 роки (18% – 18-24 роки, 31% – 25-34 роки) жіночої статі (93% – жінки, 7% чоловіки [11]).

Певні зміни у потоках студентської молоді відбулися після прийняття постанови «Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України» [8], якою внесено певні умови виїзду за кордон студентів-чоловіків, а саме: вік від 18 до 22 років, не підлягають призову на військову службу під час мобілізації; навчаються на денній формі в закладах вищої освіти України державної або комунальної форм власності й здобувають ступінь вищої освіти бакалавра (магістра медичного, фармацевтичного або ветеринарного спрямування); є учасниками так званої «освітньої академічної мобільності» – тобто виїжджають за кордон тимчасово для навчання чи стажування, щоб здобути нові знання та досвід; їдуть на навчання в іноземні заклади освіти строком на 1 семестр.

За даними EducationFair.nl (Market звіт Україна, 2020) у 2019 р. за кордоном навчалось 78 тис. українських студентів, зокрема: у Польщі 27 тис. осіб, у Германії – 6,4 тис., у Чехії – 3,1 тис., у Словаччині – 2,9 тис. [2]. У 2023 р. – 85,3 тис., зокрема: у Польщі – 30,9 тис., у Германії – 6,6 тис., у Словаччині – 4,9 тис., у Чехії – 4,2 тис. [1].

У межах України також відбулися значні вимушені переміщення. За оцінками МОМ станом на 15.03.2024 кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила понад 3,7 млн. [10]. Близько 4,5 млн осіб спонтанно повернулися до звичного місця проживання в Україні (як із місць внутрішнього переміщення, так і з-за кордону) після щонайменше двох тижнів у статусі переселенців, близько 26% із них – повернулися з-за кордону [6].

Освітня структура молоді останніх років була умовно стабільною. Починаючи з 2014 року заклади загальної середньої освіти випускають трохи більше пів мільйону учнів (див. рис. 1).

Рис. 1. Чисельність учнів закладів загальної середньої освіти на початок навчального року, у 2014/15–2023/24 н.рр., тис. осіб

Джерело: дані Державної служби статистики України без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Упродовж 2015/2016–2021/2022 н. рр. спостерігалася певна тенденція до зменшення кількості здобувачів освіти за всіма рівнями професійної та вищої освіти (див. рис. 2). Загальний контингент учнів, слухачів закладів П(ПТ)О скоротився за цей період майже на 18,9%, або на 57,2 тис. осіб. Загальна кількість слухачів закладів вищої освіти I–II рівнів акредитації (коледжі, технікуми, училища) скоротилася майже на 28%, або на 64,5 тис. осіб, контингент студентів закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (університети, академії, інститути) – на 17%, або на 233,4 тис. осіб. Це було наслідком погіршення демографічної ситуації (старіння населення, зниження народжуваності), а також збільшенням частки молоді, зорієнтованої на здобуття вищої освіти, що призводить до зменшення контингенту учнів ЗП(ПТ)О.

Рис. 2. Чисельність учнів ЗП(ПТ)О і студентів ЗВО на початок навчального року, у 2015/16–2023/24 н.рр., тис. осіб

Джерело: дані Державної служби статистики України без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях

Тенденцію погіршення демографічної ситуації також демонструє статеві-вікова піраміда дитячого контингенту України до 18 років у 2021 р. «Звуження» перших сходинок цієї піраміди порівняно з наступними є свідченням значного зменшення кількості новонароджених упродовж останніх років (рис. 3).

Зі статево-вікової піраміди дитячого населення України можна спостерігати, що у 2023 і 2024 року має відбутися збільшення кількості населення віком 16–17 років, які закінчать школу і будуть вступати до закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти. Дана тенденція за інформацією МОН наявна, тобто у 2023/24 н.р. спостерігається збільшення вступників до закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти (див. табл. 1).

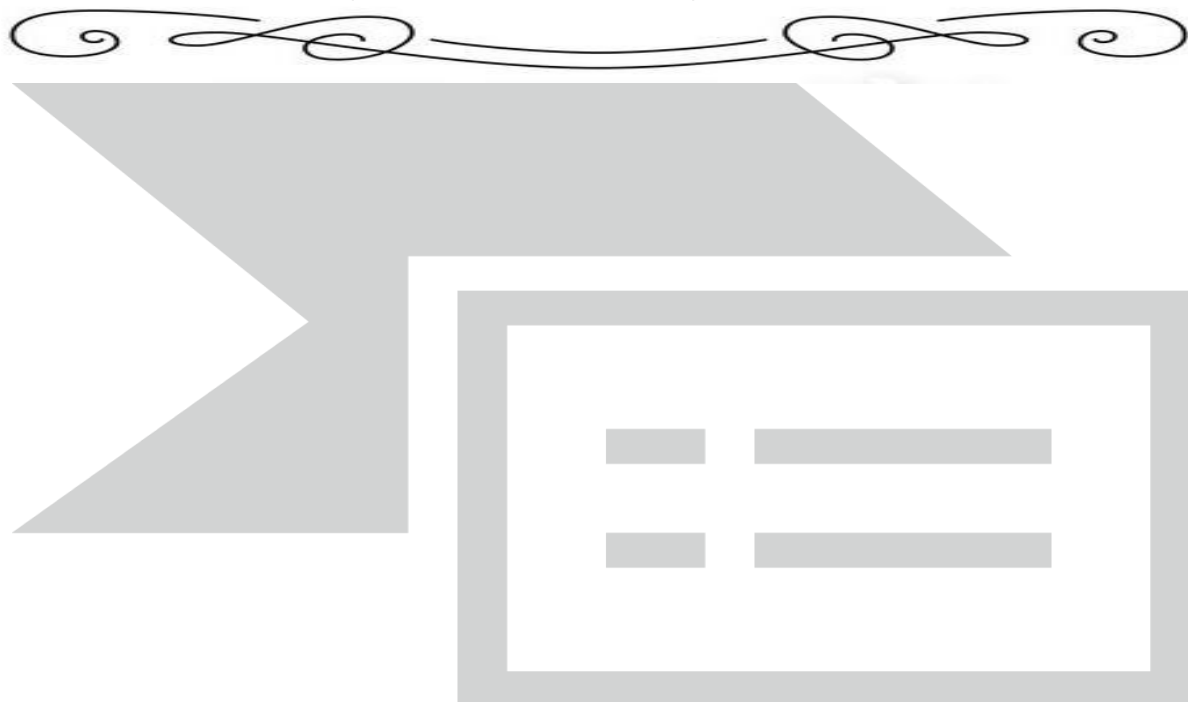

Рис. 3. Статеві-віковий склад населення України віком 0-17 років, станом на 01.01.2022, осіб

Джерело: дані Державної служби статистики України.

Зростання кількості студентів закладів вищої освіти (ЗВО) і закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) спостерігається починаючи з 2021/22 н.р. Так, за даними МОН, у 2023/24 н.р. прийнято на навчання 441 тис. студентів в ЗВО і 122 тис. студентів в ЗФПО, порівняно з 339 тис. осіб і 99 тис. осіб у 2021 р. При цьому значно зросла кількість студентів, які вступили на контрактну форму освіти: ЗВО – з 200 тис. у 2021 р. до 322 тис. осіб у 2023 р.; ЗФПО – з 42 тис. у 2021 р. до 55 тис. осіб у 2023 р.

Зростання загальної кількості студентів з 2021/22 н.р. спостерігається у закладах вищої освіти (ЗВО) і закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО), тоді як у закладах професійної (професійно-технічної) освіти продовжується зниження кількості учнів. Натомість у 2023 р. порівняно з 2022 р. кількість прийнятих на навчання в ЗПТО зросла з 111 тис. осіб до 116 осіб (табл. 1).

Таблиця 1.

Кількість закладів та учнів, слухачів і студентів у них, у 2020–2023 роках

<i>На кінець</i>	2020	2021	2022	2023
ЗПТО				
Кількість закладів, од.	711	694	670	664
Кількість учнів, осіб	246 855	250 336	236 689	225 194
З них жінок, осіб	-	95673	87197	82170
Кількість прийнятих на навчання, осіб	127 906	131 191	110 621	115 520
<i>На початок навчального року</i>	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24
ЗФПО				
Кількість ЗФПО, од	129	248	283	314
Кількість студентів, осіб	165413	282 093	301765	350013
З них жінок, осіб	81257	133824	135584	148673

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Частка жінок серед загальної кількості студентів, %	49,2	47,5	45,0	42,5
Кількість прийнятих на навчання, осіб	53437	99 101	93560	122376
З них:				
бюджет	35102	57549	57 841	66959
контракт	18335	41552	35 719	55408
ЗВО				
Кількість закладів, од.	515	386	347	314
Кількість студентів, осіб	1141889	1046669	1053770	1148658
З них:				
жінок, осіб	606945	562998	530206	535707
Частка жінок серед загальної кількості студентів, %	53,2	52,8	50,4	46,6
Кількість прийнятих на навчання, осіб	399248	338922	427401	441315
З них:				
бюджет	159629	138496	140654	117812
контракт	239618	200397	286 747	321 679

Примітка: Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: дані Єдиної державної електронної бази з питань освіти, наданими Державним підприємством «Інфоресурс» Міністерства освіти і науки України.

Суттєва зміна у структурі студентського контингенту відбулася за статтю. Так, в закладах вищої освіти частка жінок серед загальної кількості студентів знизилася з 53,2% у 2020/21 н.р. до 46,6% у 2023/24 н.р, у ЗФПО – відповідно з 49,2% до 42,5%. Значне скорочення частки жінок у загальній структурі студентів відбулася у 2022/23 н.р. порівняно з попередніми роками в усіх закладах освіти.

У 2023/24 і 2024/25 н.рр. заклади вищої освіти фіксують значний приріст студентів, особливо за контрактною формою навчання. Якщо у 2022/23 н.р. порівняно з попереднім роком кількість нових студентів у закладах вищої освіти платної форми навчання зросла майже на 40%, при тому, що кількість бюджетних місць також збільшилася, то у 2023/24 н.р. цей показник зріс на 12%. Натомість у закладах фахової передвищої освіти зростання відбулося лише у 2023/24 н.р. на 50% (див. табл. 1).

Також спостерігається зростання кількості студентів 25 років і старші. Якщо у 2020/21 н.р. частка студентів в ЗВО віком 14–24 роки від загальної кількості студентів становила 84,5%, студентів віком 25–34 роки – 8,6%, студентів віком 35 років і старші – 6,9%, то у 2023/24 н.р. – відповідно 75,8%, 12,1% і 12,1%.

Такі зміни можна пояснити тим, що в умовах воєнного стану навчання в закладах професійної та вищої освіти є можливістю відстрочки від армії та мобілізації. Це також створює певний стимул для вступу до закладів вищої освіти, особливо серед чоловіків призовного віку, які прагнуть отримати юридично обґрунтовану можливість відтермінувати виконання військового обов'язку. Також, зростання кількості студентів старшого віку може вказувати на тенденцію щодо повернення до навчання для отримання додаткових знань і навичок, особливо в умовах невизначеності та нестабільності.

Зсув гендерного дисбалансу в бік студентів чоловічої статі можна спостерігати за індексом гендерного паритету ЮНЕСКО, який розраховується Державною службою статистики України². Індекс гендерного паритету серед слухачів та студентів закладів освіти України свідчать про зниження показника у 2022/23 н. р., за всіма освітніми рівнями, тобто збільшення кількості слухачів та студентів чоловічої статі (див. рис. 4). Крім того, що зростає кількість чоловіків, які вступають на різні рівні навчання, також це може бути пов'язано зі збільшенням виїзду студентів жіночої статі на навчання закордон.

Рис. 4. Індеси гендерного паритету серед учнів, слухачів та студентів закладів освіти України³

Примітка: 2010/11 н.р. – включаючи учнів, слухачів та студентів закладів освіти Автономної Республіки Крим та м.Севастополя.

2014/15-2021/22 н.р. – без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2022/23 н.р. – без урахування учнів, слухачів та студентів закладів освіти тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Докторантура або її еквівалент у 2020/21-2022/23 н.р. – без урахування здобувачів вищої освіти наукового ступеня доктора наук.

Значні зміни через війну відбулися в соціально-економічному та психологічному становищі українських студентів. Деякі студенти втратили можливість продовжити навчання через фінансові труднощі, деякі – у зв'язку з переїздом до інших регіонів України або за кордон. Крім того, військові дії та загроза для особистої безпеки вплинули на психологічний стан як усього населення країни, так і студентів. Багато хто з них

² ІПП менше одиниці свідчить про те, що гендерний паритет надає перевагу чоловікам, ІПП більший за одиницю вказує на гендерний паритет, який надає перевагу жінкам.

³ Співвідношення кількості осіб жіночої статі до кількості осіб чоловічої статі (методика ЮНЕСКО).

переживає стрес, тривожність та депресію через небезпеку для себе та своїх близьких. Такий негативний вплив підтверджують результати соціологічних досліджень, проведених в Україні після початку повномасштабного російського вторгнення.

Результати опитування українських студентів у листопаді–грудні 2023 року, на початку повномасштабного російського вторгнення на територію України (24.02.2022) свідчать, що 73,2% молоді віком 14–24 роки відчували тривогу, 60,3% – страх, 47,1% – ненависть до росії, 45,5% – агресію, 41,5% – розгубленість, 33,2% – злобу. Тобто переважна більшість респондентів відчували негативні почуття (див. рис. 4).

Рис. 5. Розподіл відповідей на запитання «Якими були ваші перші відчуття, коли ви дізналися, про повномасштабне російське вторгнення в Україну (24.02.2022), та відчуття, які це зараз у вас викликає?», %

(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Джерело: соціологічне дослідження у рамках науково-дослідної роботи «Вплив війни та епідемії COVID-19 на соціально-економічний та морально-психологічний стан молоді», яке проведено методом онлайн анкетування серед студентів закладів вищої освіти у листопаді-грудні 2023 року в усіх регіонах України (окрім тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей, АР Крим та територій, де ведуться активні бойові дії). Загальна вибірка складає 1508 респондентів віком 14-24 роки, серед яких 52,0% респондентів жіночої статі і 48,0% – чоловічої.

Через 18 місяців після початку повномасштабної війни рівень напруги серед студентів дещо змінився. Майже вдвічі знизилася відчуття тривоги (з 73,2% до 39,6%) і страху (з 60,3% до 25,0%). Натомість частіше респонденти стали відчувати такі негативні емоції, як: ненависть до росії (54,1%), агресію (49,8%), злобу (42,0%), зневагу (27,2%), огиду (25,5%). Також значно знизилася такі емоції, як розгубленість (з 41,5% до 10,4%) непорозуміння (з 33,2% до 14,6%), здивування (з 29,4% до 6,6%) та розпач (з 24,6% до 14,4%) (див. рис. 5).

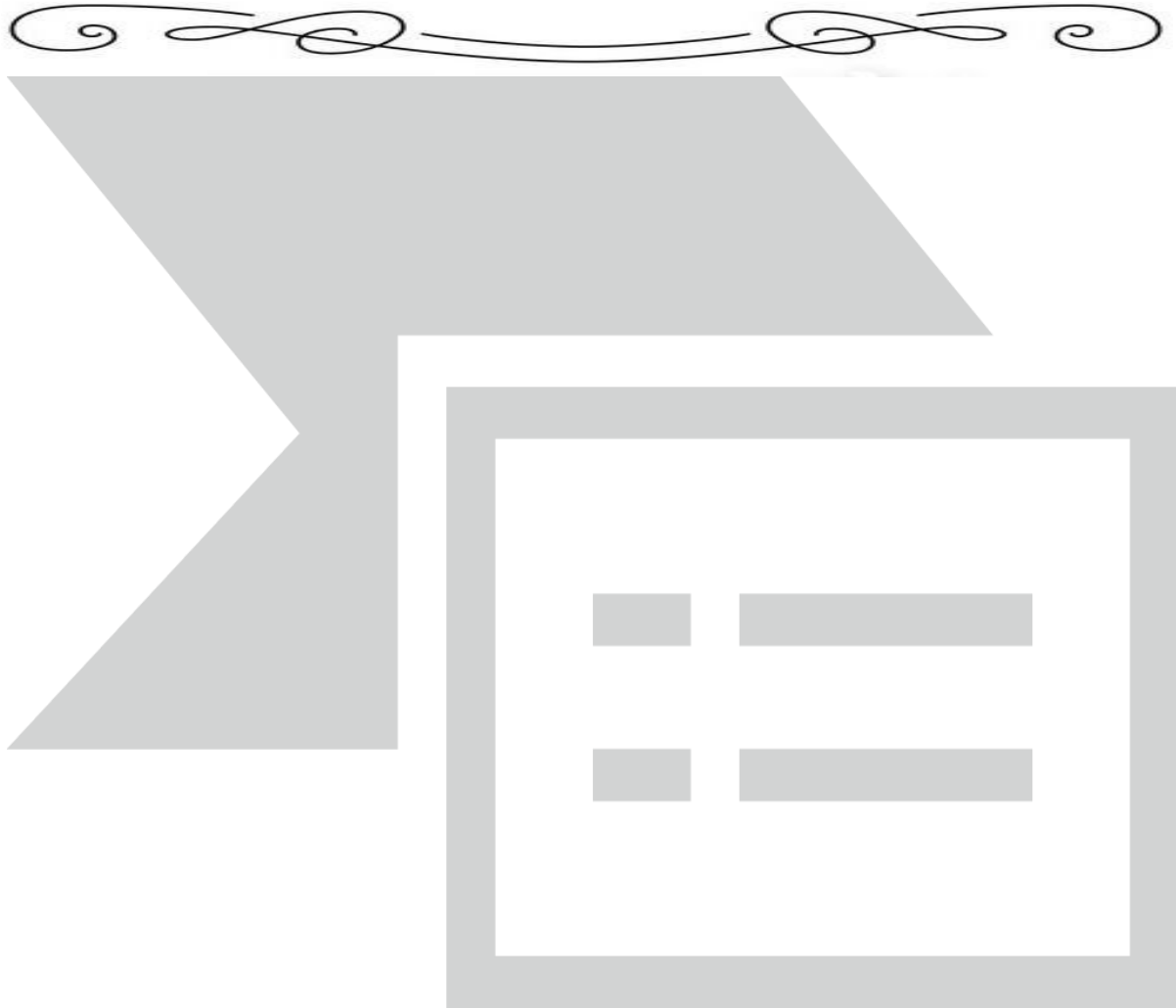

Рис. 6. Психологічні зміни, які відчували респонденти після початку повномасштабної російської агресії на території України (після 24.02.2022), %

(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Джерело: соціологічне дослідження у рамках науково-дослідної роботи «Вплив війни та епідемії COVID-19 на соціально-економічний та морально-психологічний стан молоді».

Отже, з часом спостерігаються глибокі трансформації у психологічному стані студентської молоді під впливом воєнних дій: зниження напруженості та стану розпачу, але при цьому збільшення негативних емоцій (агресії, злоби, зневаги, огиди тощо). Такий стан може значно ускладнити життя і стосунки. Проте це свідомий стан, пов'язаний з почуттям справедливості, вибору та диференціації. Такі емоції часто виникають через неможливість досягти бажаного результату або здійснити заблоковану мету.

За результатами цього ж опитування, майже кожен другий респондент згадує, що після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України, відчував страх за власне життя, життя рідних і близьких (44,6%). Кожен третій згадував про відчуття тривоги (37,6%), стресовий стан (33,9%), відчуття неспроможності змінити ситуацію (33,1%) та неспокою/паніки, що пов'язано з постійними тривогами (сиренами) (27,9%), кожен четвертий – агресії (26,2%) і суму (25,9%) (див. рис. 6).

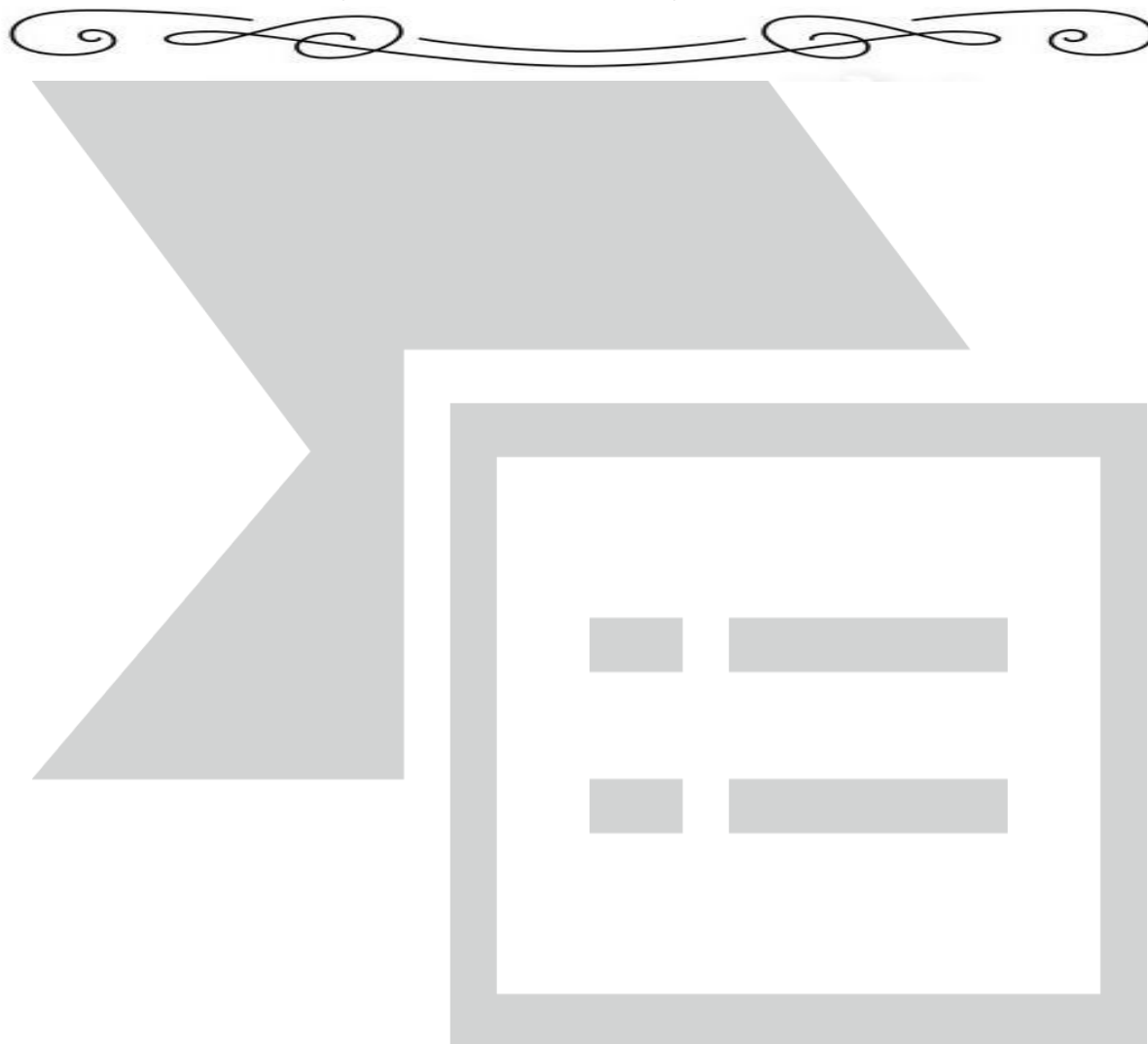

Рис. 7. Соціально-економічні зміни, які відчували респонденти після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України (ПІСЛЯ 24.02.2022), % (сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)
Джерело: соціологічне дослідження у рамках науково-дослідної роботи «Вплив війни та епідемії COVID-19 на соціально-економічний та морально-психологічний стан молоді».

Після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України (24.02.2022) українські студенти відчували переважно невпевненість у майбутньому (40,1%). Понад половина опитаних вагалася з відповіддю щодо соціально-економічних змін, які відбулися в їхньому житті після початку повномасштабної війни (52,2%). Кожен п'ятий студент відчув фінансові труднощі та відсутність грошей (21,0%). Так, 9,0% опитаних зазначив про відсутність грошей на придбання одягу та різних побутових предметів, 8,5% – на придбання їжі та речей першої необхідності, 6,6% – на розваги (кіно, театри, кафе тощо), 3,9% – неможливість оплачувати навчання (див. рис. 7).

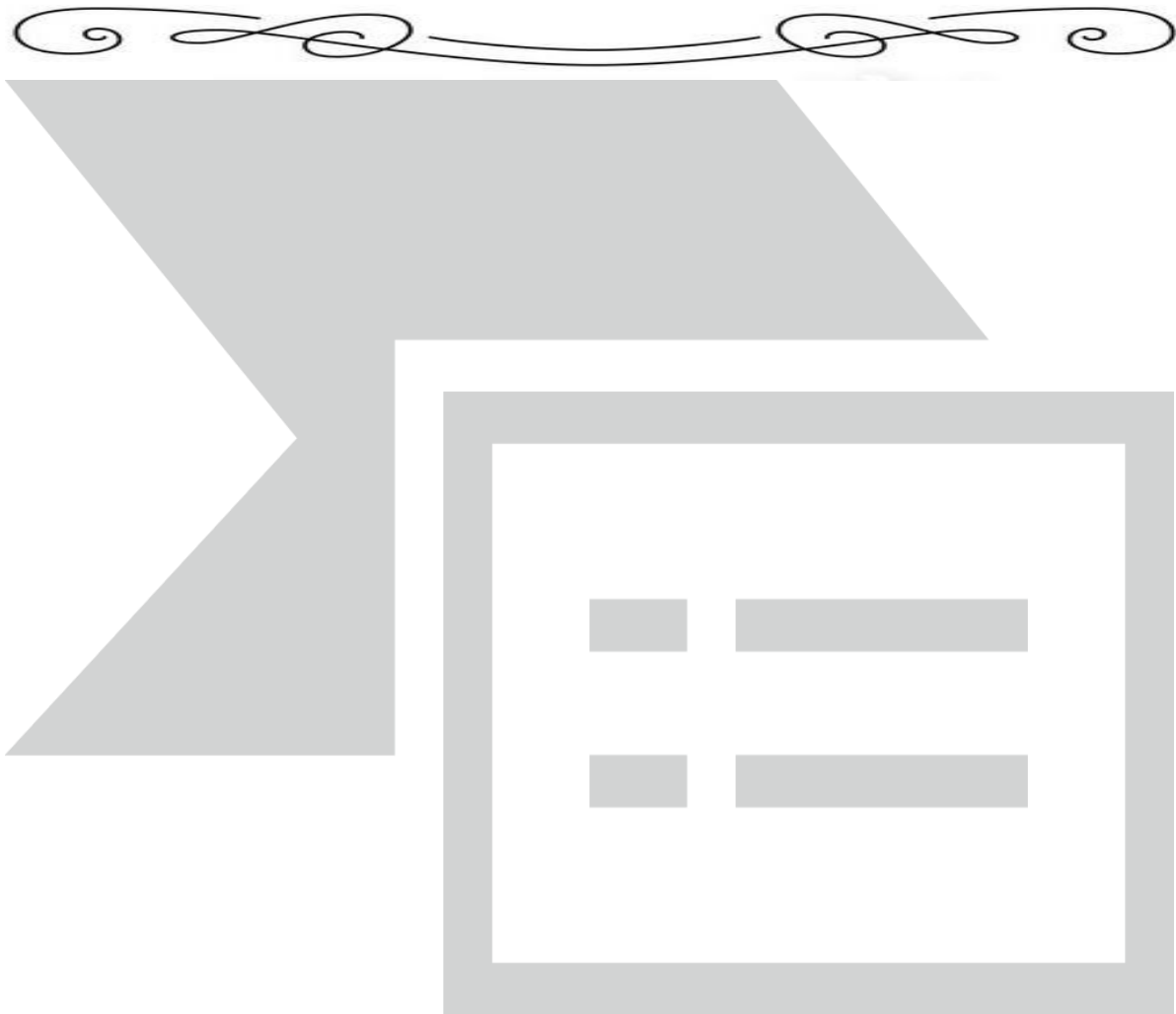

Рис. 8. Зміни, які відбулися у житті студентів через вплив повномасштабного російського вторгнення, розподіл за статтю, %
(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Примітка: респондент міг обрати декілька варіантів відповідей, тому сума відповідей не дорівнює 100%.

Джерело: результати онлайн-опитування студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України проведено у квітні 2024 року. Загальна вибірка склала 585 респондентів.

Подібні зміни у соціально-економічному становищі студентів підтверджують й інші результати дослідження, проведеного у квітні 2024 року серед студентів НУБіП. Щодо змін, які відбулися у житті студентів через вплив повномасштабного російського вторгнення на територію України, то лише незначна частка – близько 5% опитаних – зазначила про відсутність будь-яких змін в їхньому житті. Понад половина опитаних говорить про відсутність впевненості у майбутньому (59,9%). Кожен третій – про відсутність можливості подорожувати (34,2%), при чому чоловіки зазначали цю відповідь значно частіше за жінок (44,4% проти 29,7%). Кожен п'ятий студент говорить про відсутність грошей на розваги (21,1%), а кожен шостий – про відсутність грошей на найнеобхідніші речі (їжу, одяг, ліки тощо) та втрату рідних і близьких через війну (відповідно 14,7% і 14,6%). Третина студентів вагалася з відповіддю на це запитання, при чому за статтю статистично значущих відмінностей не виявлено (див. рис. 8).

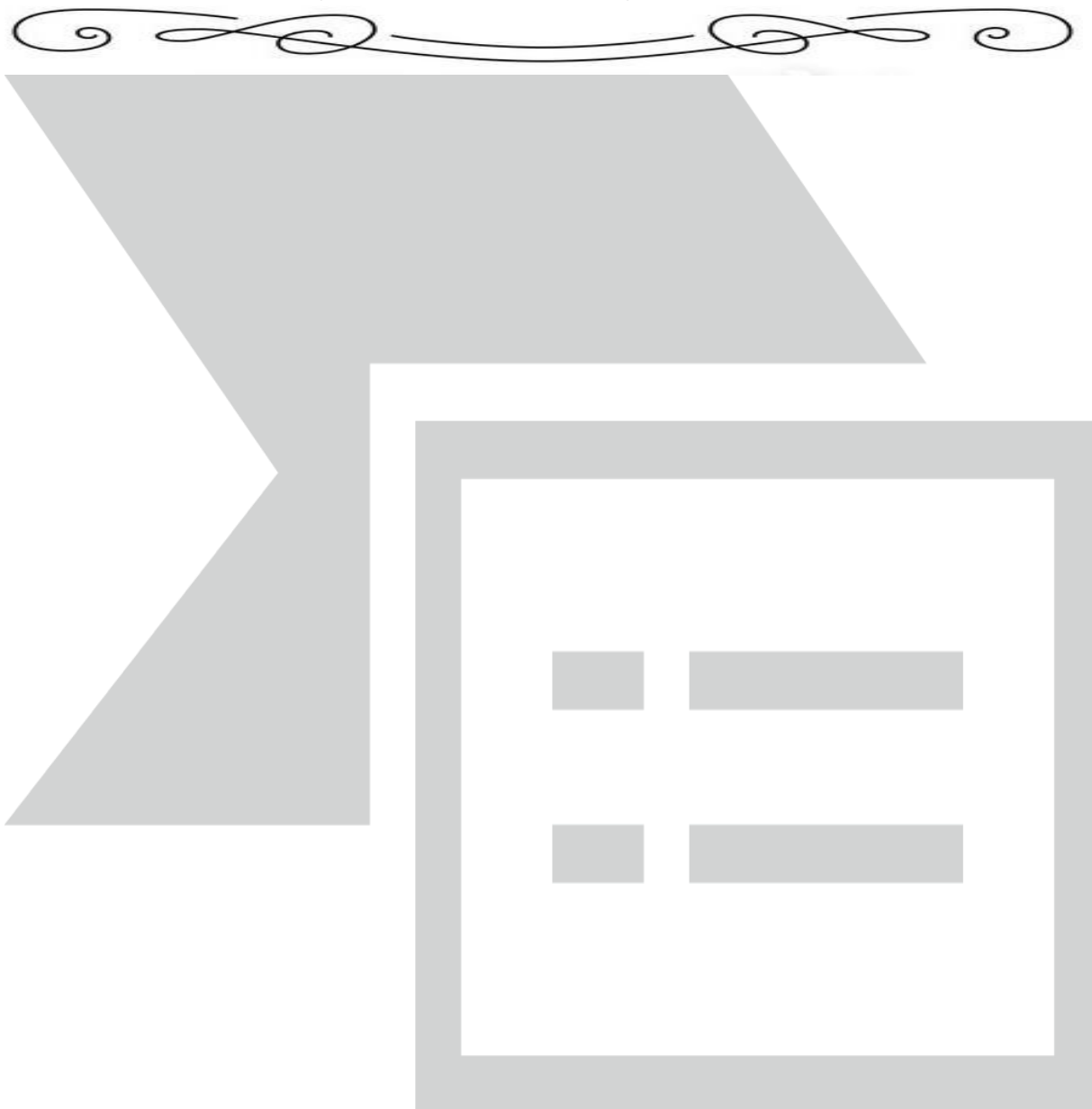

Рис. 9. Психологічні зміни, які спостерігають студенти НУБіП у себе останні 6 місяців (листопад 2023 – квітень 2024), розподіл за статтю, %
(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Примітка: респондент міг обрати декілька варіантів відповідей, тому сума відповідей не дорівнює 100%.

Джерело: результати онлайн-опитування студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України проведено у квітні 2024 року. Загальна вибірка склала 585 респондентів.

Кожен десятий зі студентів зазначив, що з ними не відбулося жодних психологічних змін упродовж останніх 6 місяців (11,8%). Дівчата студентки частіше за хлопців відчували будь-які психологічні зміни упродовж останніх 6 місяців (17,2% проти 9,4%), тоді як хлопці частіше вагалися з відповіддю на це запитання (27,2% проти 17,6%). Кожен третій з опитаних студентів говорив про те, що упродовж останніх шести місяців спостерігав у себе пригнічений настрій (35,8%), страх за життя власне і близьких (35,6%), постійне відчуття неспокою, паніки через постійні тривоги (34,2%), відчуття суму (31,7%)

та неспроможності змінити ситуацію (29,1%). Кожен п'ятий – спостерігав відчуття агресії (22,1%) та небажання продовжувати навчання (18,5%). Майже усі з наведених у запитанні психологічних змін частіше у себе спостерігали дівчата, тоді як хлопці частіше за дівчат переживали страх мобілізації (див. рис. 9).

Рис. 10. Особисті проблеми, які турбують студентів НУБіП найбільше, розподіл за статтю, %

(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Джерело: результати онлайн-опитування студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України проведено у квітні 2024 року. Загальна вибірка склала 585 респондентів.

Такі зміни посилили і так значний емоційний стрес серед українських студентів. Вони відчувають невпевненість у майбутньому через нестабільність у країні, соціально-економічні труднощі та фінансові проблеми. Війна призвела до зростання відчуття відсутності перспектив. Багато студентів змушені були переглянути свої пріоритети і

зосередитися на виживанні в нових умовах, що впливає на їхню психологічну стійкість і загальний емоційний фон.

Серед особистих проблем, які найчастіше турбують студентів НУБіП через два роки після початку повномасштабного російського вторгнення, є власне психічне здоров'я та фінансові труднощі. Про це говорить кожен третій студент (відповідно 35,6% і 35,1%). Кожен п'ятий опитаний серед проблем виділяв власне фізичне здоров'я (22,5%), неможливість знайти роботу (16,2%), небажання навчатися (15,6%), відсутність можливості самореалізації, саморозвитку (15,1%). Дівчата частіше за хлопців говорять про власне психічне здоров'я (38,6% проти 28,7%), власне фізичне здоров'я (24,5 проти 18,0%), неможливість знайти роботу (18,3% проти 11,2%) та небажання продовжувати навчання (17,6% проти 11,2%). Натомість хлопці частіше за дівчат говорять про фінансові труднощі та страх бути мобілізованими (19,1% проти 4,0%) (рис. 10).

За психологічною допомогою або підтримкою, коли виникне потреба, 39,7% опитаних студентів звернуться до друга чи подруги, причому хлопці скоріше ніж дівчата (49,7% проти 35,1%). Також хлопці частіше за дівчат звернуться до викладача/ки (14,4% проти 8,7%). Майже кожен другий опитаний звернеться до психолога (45,6%) або до батьків, родичів (42,4%), кожен четвертий – на гарячу лінію психологічної допомоги (25,0%) або до психотерапевта (25,0%). Причому дівчата до зазначених категорій (психолога, родичів) звернуться частіше ніж хлопці. Чверть студентів вагалися з відповіддю на це запитання. До того ж частка серед дівчат і хлопців є однаковою (див. рис. 11).

Рис. 11. Джерела, до яких за потреби можуть респонденти звернутися щодо психологічної допомоги, розподіл за статтю, %

(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Примітка: респондент міг обрати декілька варіантів відповідей, тому сума відповідей не дорівнює 100%.

Джерело: результати онлайн-опитування студентів Національного університету біоресурсів і природокористування України проведено у квітні 2024 року. Загальна вибірка склала 585 респондентів.

Незважаючи на негативний вплив повномасштабної війни на сферу освіти України та емоційний та соціально-економічний стан українських студентів, воєнні дії мали

певний позитивний вплив на зміни у світогляді молоді. Так, за результатами українських студентів у листопаді–грудні 2023 року, кожен другий респондент зазначив, що у нього підвищилася повага до Збройних сил України, до військовослужбовців (52,4%), зросла цінність сім'ї та рідних (48,5%), з'явилося відчуття більшої згуртованості серед українців (47,8%), стали більше цінувати Україну (46,3%). По 40,8% опитаних висловилися, що стали більше цінувати українську культуру та українську мову. Кожен третій респондент відчув несприйняття та відразу від всього російського (руської) (32,8%), а 26,8% опитаних стали більше розмовляти українською мовою (див. рис. 12).

Рис. 12. Зміни, які відбулися у світогляді респондентів після початку повномасштабної війни (після 24.02.2022), %

(сума відповідей не дорівнює 100%, тому респондент міг вибрати декілька варіантів відповіді)

Джерело: соціологічне дослідження у рамках науково-дослідної роботи «Вплив війни та епідемії COVID-19 на соціально-економічний та морально-психологічний стан молоді», яке проведено методом онлайн анкетування серед студентів закладів вищої освіти у листопаді–грудні 2023 року в усіх регіонах України (окрім тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської областей, АР Крим та територій, де ведуться активні бойові дії). Загальна вибірка складає 1508 респондентів віком 14–24 роки, серед яких 52,0% респондентів жіночої статі і 48,0% – чоловічої.

Отже, незважаючи на втрати, спричинені агресією росії, освітня система України демонструє стійкість, попри серйозні виклики, такі як пошкодження інфраструктури та

вимушена міграція студентів. В таких умовах важливо не лише відновлювати зруйновані заклади, але й модернізувати освітні процеси, інтегруючи нові технології та гнучкі форми навчання.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Повномасштабне російське вторгнення в Україну суттєво вплинуло на сферу освіти країни. Внаслідок війни частина освітніх закладів була зруйнована або пошкоджена, відбулися переміщення деяких закладів освіти в інші регіони, скоротилася кількість студентів і викладачів. Значна частина українського населення, включаючи молодь, виїхала за кордон, що призвело до змін у демографічному складі населення країни та структурі студентської спільноти. Вимушені внутрішні переміщення також змінили розподіл населення за регіонами.

Незважаючи на значну зовнішню міграцію, у 2023–2024 роках спостерігається збільшення кількості абітурієнтів, особливо на контрактній формі навчання, в заклади вищої освіти та зміни у їхній статеві-віковій структурі – зменшення частки жінок серед студентів, що може бути зумовлено можливістю відтермінування мобілізації для студентів чоловічої статі та частково еміграцією студентів жіночої статі на навчання за кордон, та збільшення кількості вступаючих віком старші за 25 років.

Значним чинником впливу на навчальні процеси також стали соціально-економічні та психологічні труднощі, з якими зіткнулися студенти після початку повномасштабної війни. Втрата можливості навчатися через фінансові труднощі, переїзд або небезпека стали поширеною проблемою серед студентської молоді, що підтверджують результати соціологічних досліджень. Воєнні дії негативно вплинули на емоційний стан студентів, значна частина молоді відчувала страх, тривогу та інші негативні емоції, що певним чином впливає на їхнє навчання, успішність та сприйняття ними освітніх матеріалів.

Тому для покращення психологічного стану студентів і вчителів в закладах освіти доцільно: створити психологічні служби, де вчителі, учні й студенти матимуть можливість звертатися за професійною психологічною допомогою; проводити тренінги, воркшопи та інші заходи для розвитку навичок стресостійкості та збереження емоційної стабільності; створювати групи взаємопідтримки для студентів і викладачів, де вони зможуть обговорювати свої емоційні переживання.

Задля забезпечення доступу до якісної освіти варто розвивати онлайн-платформи і дистанційне навчання, щоб українські студенти могли здобувати освіту в Україні навіть якщо перебувають за кордоном; запровадити підтримку студентів, які тимчасово виїжджають за кордон для навчання, з метою їхнього повернення до України; збільшити кількості стипендій та грантів для студентів, що залишаються в Україні, зокрема для студентів з неблагополучних регіонів.

Подальші дослідження варто зосередити на вивченні ефективності дистанційної освіти, соціальної адаптації студентів в умовах війни, а також на розробці моделей підтримки викладачів та студентів. Важливим напрямом може стати вивчення впливу академічної мобільності на якість освіти, а також аналіз результативності співпраці між українськими та закордонними університетами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Market reports Europe. Education Fairs by Country. URL: <https://www.educationfair.net/market-reports/europe/ukraine/> (дата звернення 02.05.2024).

2. Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries. UNHCR. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#:~:text=Almost%203.7%20million%20refugees%20have%20displaced%20to%20Moldova%20> (дата звернення 02.05.2024).
3. Бородієнко О., Малихіна Я., Протопопова Я., Кім К., Малихіна В. Соціально-економічні передумови стратегічного розвитку університетів в умовах війни та поствоєнного часу. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Том 3. № 44. С. 261–268.
4. Дзеджера О. Емоційна стійкість здобувачів освіти в умовах війни як проблема вищої школи. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 18. С. 73–80.
5. Когут У., Сікора О., Вдовичин Т. Виклики навчання та викладання в умовах війни. *Молодь і ринок*. 2022. № 6 (204). С. 83–88.
6. Міжнародна організація з міграції (МОМ), Звіт про повернення населення в Україні (грудень 2023). URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop_R15_return_ukr.pdf (дата звернення 12.02.2024).
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ: Інститут освітньої аналітики, 2022. С. 163–190.
8. Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету міністрів України від 02 квітня 2024 р. № 366. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zminy-do-pravyil-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-ukrainy-366-020424> (дата звернення 10.08.2024).
9. Прудченко І., Шкатула О., Базелюк Ю. Вплив російсько-української війни на систему вищої освіти в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 53, том 2, 2022. 269–276. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/53_2022/part_2/40.pdf (дата звернення 12.02.2024).
10. Україна – Оцінка умов для повернення – Інформаційний бюлетень – Раунд 7 (травень 2024). URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-ocinka-umov-dlya-povernennya-informaciyniy-byuletten-raund-7-traven-2024?close=true> (дата звернення 12.02.2024).
11. Українські біженці 2022 в Європі: дослідження поведінки та настроїв українців, що вимушені були виїхати в Європу внаслідок війни в Україні. 4service. URL: <https://4service.company/uk/blog/ukrayins-ki-bizhentsi-v-ievropi-doslidzhennia-povedinki-ta-nastroyiv-ukrayintsiv-shcho-vimusheni-buli-viyikhali-v-ievropu-vnaslidok-viini-v-ukrayini> (дата звернення 12.02.2024).

REFERENCES

1. Market reports Europe. Education Fairs by Country. URL: <https://www.educationfair.net/market-reports/europe/ukraine/>
2. Total Refugee influx from Ukraine in neighboring countries. UNHCR. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#:~:text=Almost%203.7%20million%20refugees%20have%20displaced%20to%20Moldova%20> [in English].
3. Borodiienko O., Malykhina Ya., Protopopova Ya., Kim K., Malykhina V. (2022). Sotsialno-ekonomichni peredumovy stratehichnoho rozvytku universytetiv v umovakh viiny ta postvoiennoho chasu. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii i praktyky – Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, issue 44, 261–268* [in Ukrainian].
4. Dzhezhera O. (2022). Emotsiina stiikist zdobuvachiv osvity v umovakh viiny yak problema vyshchoi shkoly. *Psykhohihiia: realnist i perspektyvy. Zbirnyk naukovykh prats Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Psychology: reality and prospects. Collection of scientific works of the Rivne State Humanitarian University, Vol. 18, 73–80* [in Ukrainian].
5. Kohut U., Sikora O., Vdovychyn T. (2022). Vykyky navchannia ta vykladannia v umovakh viiny. *Molod i rynek – Youth and the market. Vol. 6, 204, 83–88* [in Ukrainian].
6. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM), Zvit pro povernennia naseleння v Ukraini (hruden 2023). URL:

https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop_R15_return_ukr.pdf
[in Ukrainian].

7. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Informatsiino-analitychnyi zbirnyk (2022). Kyiv: Instytut osvitoi analityky [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zminy do Pravyl peretynannia derzhavnoho kordonu hromadianamy Ukrainy: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 02 kvitnia 2024 r. № 366. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zminy-do-pravyl-peretynannia-derzhavnoho-kordonu-hromadianamy-ukrainy-366-020424>

9. Prudchenko I., Shkatula O., Bazeliuk Yu. (2022). Vplyv rosiisko-ukrainskoi viiny na systemu vyshchoi osvity v Ukraini. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences, Vol. 53, 2, 269–276* [in Ukrainian].

10. Ukraina – Otsinka umov dlia povernennia – Informatsiinyi biuleten – Raund 7 (traven 2024) URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraina-ocinka-umov-dlya-povernennya-informaciyniy-byuleten-raund-7-traven-2024?close=true> [in Ukrainian].

11. Ukrainski bizhentsi 2022 v Yevropi: doslidzhennia povedinky ta nastroyiv ukraintsiv, shcho vymusheni byly vyikhaty v Yevropu vnaslidok viiny v Ukraini. 4service. URL: <https://4service.company/uk/blog/ukrayins-ki-bizhentsi-v-ievropi-doslidzhennia-povedinki-ta-nastroyiv-ukrayintsiv-shcho-vimusheni-buli-viyikhali-v-ievropu-vnaslidok-viini-v-ukrayini> [in Ukrainian].